עין משפט נר מצוה

מסורת הש"ס

בתחלה כי אתה תשלם • והכי קאמר קרא ולך ה' החסד ליכנס לפניס מסורת הדין כשאתה רואה שאין העולם מתקיים כשתשלם לאיש כמעשהו :

שלש עשרה מדות • אומר רביעו מס דשני שמות הראשונים הס שני מדות* כדאמריגן הכא אני ה' קודם שיחטא לרחם עליו ואני מרחם לאחר שיחטא אם ישוב ה' מדת רחמים הוא ולא כאלהים שהוא מדת הדין עון ופשע וחטאה ונקה הס נמנים בד' כדאית' ביומא בפ'* שני שעיריס (דף לו: ושם) דעזאל אלו זעזעות פשעים אלו המרדים ומחלוקות אלו הנגעות ובמגלת סתרים דרביעו נסיס אין מוכה סס הראשון שיש פסיק בין השמות משום דהכי קאמר קרא הקב"ה שמו ה' קרא ה' רחום וחנון וגלר חסד לאלפים מוכה בשתי מדות דגלר חסד הייט מדה אחת לאלפים מדה אחרת שמדה טובה מרובה ממדה מאות על מדת פורענות דהחס כתיב על רבעים והכא כתיב לאלפים :

וישב ורפא לו. סליחת העון קרא רפואה כדאיתא פרק שני דמגילה (דף יז:) :

אשר לא ישא פניס • פשטיה דקרא אפני אדם קאי שאין טשא פניס בשביל גדולתו ועשרו או באדם זקן ונשוא פניס כדכתיב (דברים כח) אשר לא ישא פניס לזקן אבל ישא ה' פניו אליך אפני שכינה קאי שיראה לך פניס שוחקות ולא פניס של כעס והא דלא פריך הכא מדכתי' (איוב מב) וישא ה' את פני איוב וכתיב (שם) כי אם פניו אשא מסוס דהתם [חס] בשביל לדקו : [עי' תוס' נדה ט • ד"ה כתוב וכו' שכיתו בקושיא] רש"ל

[בשאלתות פרשת ויקהל פי' סו ליתא פינא בתורתכם]

רבינו חננאל

עון למי שעובר על פשע לרעהו (שבר על פשע) לשאריית נחלתו . למי שמשים עצמו כשוריים כמו אדם נופל ולא כעיקר • רב הונא חלשי ואמר רב פפא צביתו ליה זוהרהא כלומר הכינו לו תכריכין • לסוף נתרפא והוה רב פפא מיכסיף לראורתו מפני שהזכיר עליו צורכי המתים • א"ל

אין הכי הוו • כלומר חשוב למיתה הייתי מיהו בקשתי רחמים ונאמר מלפני הקב"ה למלאך המות בשביל זו הוספנו לו שנים לחיות כיון שהוא מעביר בפרותיו וזו סמרות הבורא שגזר גזרה על הארס ואם ישוב מרעתו ויעשה תשובה שליסה הקב"ה מקבלו ומבטל הגזרה ואינו עומד על מדותיו אף אתה תעשה כך • ויעבור ה' על פניו ויקרא ה' ה' אל רחום וחנון וגו' א"ר יוחנן אלמלא מקרא כתוב אי אפשר לאמרו • מלמד שנתעטף הקב"ה • פי' צוה למלאך להתעטף כש"ץ היורד לפני התיבה והראהו למשה ומשה לפני עשה לפני כסדר הזה • ואני מוחל להם • ה' אני הוא קודם שיחטא האדם בספר חיים • ואני ה' לאחר שיחטא האדם וישוב בתשובה שמקבלו כאלו לא חטא • ברית כרותה לי"נ מדות שאינה חוזרת ריקם שנאמר הנה אנכי כורת ברית ונו' • א"ר יוחנן גדולה תשובה שמקרעת גזר דינו של אדם שנאמר ושב ורפא לו • איזהו דבר שצריך רפואה הוי אומר זה גזר דין • מיתיבי השב בינתים מוחלין לו כו' • פי' מי שאינו לא זכאי ולא רשע אלא בינוני אם שב בין ר"ה ליום"כ קודם שיחתם גזר דינו מוחלין לו אבל אם שב לאחר גזר דין אין מוחלין לו • ופריק ר' יוחנן הא ביחיד וכי קאמינא אנא שהתשובה מקרעת הגזר דין של צבור • מיתיבי תמיד עיני ה' אלהיך בה עתים לטובה עתים לרעה • כיצד הרי שהיו ישראל רשעים גמורים כו' • הנה צבור ולא מקרע גז"ד • ופריק שני התם לגבי נשמים דאפשר בהכי • ת"ש יורדי הים באניות וגו' ויצעקו אל ה' בצר להם וגו' • עשה להם הקב"ה סימניות כאכין ורקין שבתורה • פי' אכין ורקין סימוטין נינהו כגון אך פרה תפרה כלומר מעט בכור בהמה טהורה ספריון • וכן נמי רק קדשיך אשר יהיו לך ונדריך מעט בעלי מומין הכי נמי עשה בספר תהלים נתנין הטוכין כדין אך ורק צעקו קודם גז"ד יעבו מיעוטי הסימניות הללו כי אפילו זעקו כמה לאחר גזר דין אין נענין ודומה כמו שאמר ויצעקו אל ה' בצר להם מסצוקותיהם יושיעם לפני גזר דין • אך אם צעקו לאחר גז"ד אינו מושיען • נמצא סימניות הללו מלמדין מעט כאכין ורקין שבתורה שממעטין • לאחר גזר דין אין נענין • ופריק הני נמי כיחידים דמי

מגנה

טאות אוראיים
◇ "רא" – מאוראים מלים פסוקים מנגשים סותרים בתי אורח מל מדות ה' חסד מזל 3 דקאמת

נוטאן

חטיבות מל אמירת ג' המדות בתפילה

נ"ל אמר להם המתוכה

נוטאן/מגנה

כחה של תשובה - לר' יוחנן
תשובה יכולה לקרוע גזר דינו של אדם
△ (מדרש)
קושיות על ר' יוחנן
▽ תשובות

צו א מיי' פ"ב מהל' תשובה הל' ו סמג עשין יז :

*למי שמשים עצמו כשוריים כתיב צדיק ה' בכל דרכיו וכתיב וחסיד בכל מעשיו"? בתחלה צדיק ולבסוף חסיד, רבי אלעזר כתיב ולך ה' חסד וכתיב כי אתה תשלם לאיש כמעשהו" בתחלה "כי אתה תשלם כמעשהו" ולבסוף "ולך ה' חסד" אילפי ואמרי לה אילפא כתיב ורב חסד וכתיב "ואמת" בתחלה "ואמת" ולבסוף "ורב חסד". ויעבור ה' על פניו ויקרא א"ר יוחנן אלמלא מקרא כתוב אי אפשר לאומרו מלמד *שנתעטף הקב"ה כשליח צבור והראה לו למשה סדר תפלה: אמר לו כל זמן שישראל חוטאין יעשו לפני כסדר הזה ואני מוחל להם, ה' ה' אני הוא קודם שיחטא האדם ואני הוא לאחר שיחטא האדם ויעשה תשובה, "אל רחום וחנון" אמר רב יהודה ברית כרותה לי"נ מדות שאינן חוזרות ריקם שנאמר הנה אנכי כורת ברית. אמר ר' יוחנן גדולה תשובה שמקרעת גזר דינו של אדם שנא' השמן לב העם הזה ואזניו הכבד ועיניו השע פן יראה בעיניו ובאזניו ישמע ולבבו יבין ושב ורפא לו א"ל רב פפא לאביי ודלמא לפני גזר דין? אל ורפא לו כתיב איזהו דבר שצריך רפואה הוי אומר זה גזר דין אמר ר' יוחנן בינתים מוחלין לו לא שב בינתים אפילו הביא כל אילי נביות שבעולם אין מוחלין לו לא קשיא הא ביחיד הא בצבור אמר ר' עיני ה' אלהיך בה עתים לטובה עתים לרעה: עתים לטובה כיצד? הרי שהיו ישראל רשעים גמורין בראש השנה ופסקו להם גשמים מועטים לסוף חזרו בהן, להוסיף עליהן, אי אפשר, שכבר נגזרה גזרה אלא הקב"ה מורידן בזמנן על הארץ הצריכה להן הכל לפי הארץ, עתים לרעה כיצד? הרי שהיו ישראל צדיקים גמורין בר"ה ופסקו עליהן גשמים מרובין לסוף חזרו בהן, לפרות מהן אי אפשר שכבר נגזרה גזרה אלא הקב"ה מורידן מזמנן על הארץ שאינה צריכה להן לטובה, מיהא ליקרעיה לגזר דינייהו ולוסיף להו? שאני התם דאפשר בהכי, ת"ש יורדי הים באניות עושי מלאכה במים רבים המה ראו מעשי ה' וגו' ויאמר ויעמד רוח סערה ותרומם גליו יתוגו וינועו כשכור וגו' ויצעקו אל ה' בצר להם וגו' יודו לה' חסדו וגו' "עשה להן סימניות כאכין ורקין שבתורה לומר לך צעקו קודם גזר דין נענין, צעקו לאחר גזר דין אינן נענין דשי נמי כיחידין דמו ת"ש שאלה בלוריא הגיורת את רבן גמליאל כתיב *ברותכם *) אשר לא ישא פנים" וכתיב "ישא ה' פניו אליך"? נטפל להן רבי יוסי הכהן אמר לה אמשול לך משל למה הדבר דומה לאדם שנושה בחבירו מנה וקבע לו זמן בפני המלך ונשבע לו בחיי המלך, הגיע זמן ולא פרעו בא לפיים את המלך ואמר לו עלבוני מחול לך לך ופיים את חבירך הבא נמי כאן בעבירות שבין אדם למקום כאן בעבירות שבין אדם לחבירו, עד שבא רשע ולימד

כאן

*) [נרכות כ: נדה נ: ע"ס]

*) לגדיקים ולרשעים הם שתי מדות לפי שהן מסני עניני בני אדם והיא מדה טובה שהקב"ה מאריך אפו וכתוב כך תוזרין בתשובה ובירושלמי מתרגמין מרחיק רגז שהוא מרחק ממנו לגיונות כדכתיב (ירמיה ג) פתח פ' אל תוגרו ויוצא את כלי זעמו (ישעיה יג) בשיש מארץ מרחק ורב חסד ואמת הן שתיים כדדרשינן כתיב רב חסד וכתיב ואמת הא כילד בתחלה בגמת וכמרומה שאין העולם מתקיים בחסד עוצר חסד אחת טשא שון ופשע וחטאה הס שלש ונקה לשנים כך פי' הרב ז"ל • ע"כ לשון הגה"ה :

הגה"ה

והכי איתא בספיקתא ותאמר ציון עזבני ה' וה' שכחני אותן שתי מדות עזבוני ומכל מקום קשיא כיון דשניהם של רחמים אין כאן שתי מדות לכך נראה שהקומדה אחת ואחת מהקשם התואר שכך מזכירין אותו על אדותו לפי שהוא אדון על כל כמו מלך על שם מלכותו ואותו כעי מדת רחמים הוא שלפי שהוא אדון על כל צריך להתנהג עם כל במדת רחמים אל הוא מדת מוזק כי ביד חזקה הוא מכין מזון לכל הבריות כדכתי' (תהלים קד) הכפירים שואגים לטרף ולנקש מאל אכלם רחום גם הוא מדת רחמים ולא כמדת ה' כי הרחמי' תלוקים דדאמרינן הכא קודם תשובה ואחר תשובה וחנון גם הוא מענין אחר כי מדת רחמים היא שלא נעת לרה כי בטרם תניע הלרה הוא מרחם שלא הכא אבל חנון הוא שחונן בעת הדחק נגאול הלועק כדכתי' (ישעיה ג) חנון יחנך לקול זעקך ומדה זו בכיכול שבעל כח יש לו לתון על הלועק אף שלא כדין כדכתיב (שמות כב) והיה כי יצעק אלי ושמעתי כי חנון אני כלומר אע"פ שבדין בא הטבוח לידך כי הלוית עליו משותיך אף על פי כן תשיבנו לו כי אם יצעק אלי המלה היא כך שאשמע לצעקתו לפי שחנון אני ואיני יכול לרחמו וגם יש בלשון חנון מתנת חנם כדדאמרינן בברכות (דף ז:) וחנותי את אשר אחון אע"פ שאינו הגון אחרי כן שהוא מלאך המות ואינו עומד על מדותיו אף אתה תעשה כך • ויעבור ה' על פניו ויקרא ה' ה' אל רחום וחנון וגו' א"ר יוחנן אלמלא מקרא כתוב אי אפשר לאמרו • מלמד שנתעטף הקב"ה • פי' צוה למלאך להתעטף כש"ץ היורד לפני התיבה והראהו למשה ומשה לפני עשה לפני כסדר הזה • ואני מוחל להם • ה' אני הוא קודם שיחטא האדם שכתוב בו בספר חיים • ואני ה' לאחר שיחטא האדם וישוב בתשובה שמקבלו כאלו לא חטא • ברית כרותה לי"נ מדות שאינה חוזרת ריקם שנאמר הנה אנכי כורת ברית ונו' • א"ר יוחנן גדולה תשובה שמקרעת גזר דינו של אדם שנאמר ושב ורפא לו • איזהו דבר שצריך רפואה הוי אומר זה גזר דין • מיתיבי השב בינתים מוחלין לו כו' • פי' מי שאינו לא זכאי ולא רשע אלא בינוני אם שב בין ר"ה ליום"כ קודם שיחתם גזר דינו מוחלין לו אבל אם שב לאחר גזר דין אין מוחלין לו • ופריק ר' יוחנן הא ביחיד וכי קאמינא אנא שהתשובה מקרעת הגזר דין של צבור • מיתיבי תמיד עיני ה' אלהיך בה עתים לטובה עתים לרעה • כיצד הרי שהיו ישראל רשעים גמורים כו' • הנה צבור ולא מקרע גז"ד • ופריק שני התם לגבי נשמים דאפשר בהכי • ת"ש יורדי הים באניות וגו' ויצעקו אל ה' בצר להם וגו' • עשה להם הקב"ה סימניות כאכין ורקין שבתורה • פי' אכין ורקין סימוטין נינהו כגון אך פרה תפרה כלומר מעט בכור בהמה טהורה ספריון • וכן נמי רק קדשיך אשר יהיו לך ונדריך מעט בעלי מומין הכי נמי עשה בספר תהלים נתנין הטוכין כדין אך ורק צעקו קודם גז"ד יעבו מיעוטי הסימניות הללו כי אפילו זעקו כמה לאחר גזר דין אין נענין ודומה כמו שאמר ויצעקו אל ה' בצר להם מסצוקותיהם יושיעם לפני גזר דין • אך אם צעקו לאחר גז"ד אינו מושיען • נמצא סימניות הללו מלמדין מעט כאכין ורקין שבתורה שממעטין • לאחר גזר דין אין נענין • ופריק הני נמי כיחידים דמי

[מגילה סו: סנהדרין קיא:]

הדרס הוא ע"ד לעשיס כתנ מיזר

דברים יא

גליון השיס גמ' אלמלא מקרא כתוב. מגי לה כל ע"ל סוטה יג ע"ב:

תהלים קו

לאחר לא בכל טרם ניצעקו אל ה' בצר להם יוב' אם מאבוקותיהם אז"ל ניקרו קודם גזר דין

דברים י
במדבר ו

[כדאיתא עיירוכין כב.]

רש"ל